

Rik Wouters in het fotoatelier Wentzel, 1915,
Foto Letterenhuis Antwerpen.

[B] **HET MODEL KIJKT TERUG.
EEN BIOGRAFIE VAN HET KUNSTENAARSSTEL
NEL EN RIK WOUTERS**

Vijfentwintig is hij – één brok energie en ongeduld. Zijn vlugge handen tintelen doelloos in zijn schoot. Moet hij hier nog lang stil blijven zitten in die luie strandstoel op dit koertje in Bosvoorde, terwijl de klok de minuten wegtikt? Tijd om te verliezen, bezit hij niet. Geef hem toch potlood en papier, inkt en een pennetje. Laat *hem* vastleggen wat *hij* ziet: de fotograaf achter de lens; ons, gretige kijkers; een vogel op een tak; het jonge poesje dat straks mee op de foto springt; het ontembare hier en nu. Nee, een lach kan er bij hem niet af. De toekomst lacht *hem* toe. Een kunstenaar hoort te poseren voor de spiegel, voor zichzelf en zijn kunst. Pauzeren is verliezen: tijd verliezen, zoveel bewegingen en houdingen die zienderogen ontglippen aan het zicht – aan het licht.

Vijfentwintig is hij en al de helft van dat beginnende leven druk in de weer met die rusteloze handen van hem. Ontelbare beelden heeft hij al gemaakt:

beeldhouwwerken, houtskooltekeningen, schetsen, schilderijen. Ontelbare beelden heeft hij vernietigd. Van zijn twaalfde kapt hij ornamenten in het Mechelse meubelatelier van vader Emile. Hij doet het af en toe nog voor de kost. Maar dat pietepeuterige kappen, die *taille directe*, ligt hem niet. Daarvoor heeft hij het geduld, het temperament niet. Geef hem maar natte potaarde om lijven, tailles, dijen, borsten en billen, om de tijd en de eigen gretigheid te stillen. Al van zijn vijftiende wroeten zijn rusteloze handen in de klei. Acht jaar opleiding heeft hij op de teller staan, eerst in Mechelen dan in Brussel. Een leger leraars passeerde de revue. Het verdomde vaderlandse leger deed hem kostbare tijd verliezen. Hij is er nu helemaal klaar voor, de grote doorbraak. Als er maar geen oorlog van komt... Eén pas achter hem staat zij. Nel. Zijn model en muze. Zijn zot geweld. Zijn licht. Zijn geliefkoosde lijf waarvan hij elk plekje kan dromen. Straks trekt ze haar jurk voor hem uit. Ze geeft zich graag, helemaal, tot in het diepste van haar kuiltjes en plooiën: als Eva, nimf, danseres maar nog het liefst van al als haar kleine, ietwat mollige, vurige en vrijgevochten zelf, als het model dat samenvalt met de vrouw van onze tijd, *zijn* vrouw. Geen pose is haar te veel. Wacht maar. Zie maar. Lees maar wat “een stuk model uit de goot” – zoals haar schoonvader haar al ruziënd had genoemd – voor een kunstenaar kan betekenen. Straks zet ze hem weer in vuur en vlam, wakkert ze zijn kunst aan. Intimiteit. Haar intimiteit. Dat is wat Rik nodig heeft. Wat ze hem geeft. Haar leven is hun leven.

Zo begint Eric Min het woord vooraf van zijn Rik Wouters-biografie dus niet. Net niet. Eric Min begint met *haar*. “Eenentwintig is zij – een wolk van wit in de wat overbelichte foto.” Pas twee zinnen later voert hij het hoofdonderwerp van zijn biografie op, hij, Rik Wouters (Mechelen, 1882 – Amsterdam, 1916): “Op het koertje van hun armenhuis poseert een kunstenaarsstel. Hij is een beeldhouwer op wie de wereld wacht.” Een veelzeggende start: Eric Min laat het oeuvre hier en nu uit de startblokken komen, bij de oplichtende Nel, in de Dennenboslaan met zicht op het Zoniënwoud, anno 1907 of 1908. Er zijn twee foto’s van het echtpaar op het koertje bij het Bosvoorde bos overgeleverd. Eén met Rik in de strandstoel, de ander met een lachende Nel en een staande Rik leunend *achter* haar (die foto prijkt op

de stofwikkels van Eric Mins biografie). Min schreef niet zozeer een biografie van Rik Wouters, als wel de gedeelde levensgeschiedenis van het kunstenaarsstel Rik en Nel.

Toegegeven, Nel is een buitengewone kunstenaarsvrouw. Ze heeft niet alleen het grootste deel van Riks oeuvre meegemaakt, ze heeft het als model en muze ook voor een stuk beleefd. Ze is en blijft de eerste rechtmatige biografe. Ze is Riks bevoorrechte getuige, de genereuze bron waaruit elke Wouters-biograaf rijkelijk kan en moet putten. In al haar enthousiasme, schamteloze subjectiviteit en hier en daar ook ergerlijke zelfingenomenheid is zij de scenariste en postume regisseuse van de nog immer springlevend mythe Wouters: de jong gestorven kunstenaar die zijn blakende vrouw en het leven omarmt, maar op het toppunt van zijn kunnen en beginnende roem het zwijgen wordt opgelegd door oorlogsgeweld en woekerende kankercellen. Tot het hem zo dierbare licht, de passie en het zicht uitdoven. Nel stelde alles in het werk om het oeuvre van onze held in de stormen van de elkaar in sneltempo opvolgende stromingen overeind te houden. Zeker, Riks oeuvre staat er nog altijd, fris en krachtig, op eigen benen. Maar de werken moeten ook in een collectie en bij het publiek terechtkomen, de geestelijke erfenis moet beschikbaar blijven. Daar heeft Nel mee voor gezorgd. Enkele bronzen hebben zich wonderlijk vermenigvuldigd. Als executeur-testamentair werd Nel de hoedster en behoedster van Rik Wouters' oeuvre. Ze heeft zijn nagedachtenis maar liefst vijfenvijftig jaar lang met zich meegedragen en in manuscripten en brieven uitgedragen. Ga daar maar eens als biograaf tegenaan staan.

Eric Min zet zich schrap. Nadat Rik levensverhaal is verteld, volgt de epiloog 'Onbegonnen werk (Nel, nadien)', waarin we lezen hoe het Nel verder is vergaan. Min brengt zo de genese in kaart van de voorgaande levensgeschiedenissen. De verschillende Nellen schuiven als transparante vellen over elkaar heen: de zestienjarige bakvis die Rik verleidt, het vrijpostige model, de jonge weduwe, de biografe van middelbare leeftijd die haar verhaal doet, de bejaarde vrouw die tot de allerlaatste dag herinneringen aan haar Rik opdist.

Het begon met de Antwerpse huisvriend Ary Delen. Rik had nog maar pas in zijn Amsterdamse

Rik en Nel Wouters in Bosvoorde, 1907-1908,
Foto AML.

ziekenhuisbed de ogen gesloten – “Wat jammer dat ik niet kan werken. Nu zie ik eindelijk helder” – of Ary hengelde vanuit Antwerpen bij de weduwe naar zoveel mogelijk details, data en foto's. Nel heeft alles netjes bijgehouden en vertrouwde in 1917 haar herinneringen voor het eerst toe aan een schoolschriftje. Nog voor de Grote Oorlog tot een wapenstilstand kwam, voltooide Delen het manuscript van zijn geromantiseerde Wouters-biografie *Rik Wouters. Zijn leven – zijn werk – zijn einde*, veeleer een hagiografie. Nadat haar tweede huwelijk in 1932 dramatisch was afgesprongen, tot en met een gewonde Nel toe, nam ze de draad weer op. Er volgden schriften vol aantekeningen, kladversies voor de biografie *La Vie de Rik Wouters à travers son oeuvre* (gepubliceerd aan het einde van die andere Wereldoorlog), de niet gepubliceerde roman *Le Roman de la Vierge folle*, en meer dan vierhonderd brieven aan haar neuroloog en vertrouwenspersoon Ludo van Bogaert, geschreven tussen 1949 en 29 juli 1971 – “*Je ne sais plus écrire – amitiés de Nel*”.

Al deze manuscripten lagen zomaar voor het oprapen, ze smeekten haast om aandachtig bekeken

en vergeleken te worden. Ze wachtten netjes in mappen op de biografie in de Koninklijke Bibliotheek en de Archives et Musée de la Littérature. Ook u kunt ze er inkijken. Ik kan het u van harte aanraden, de ontroerende en intieme ervaring is een vakantie-dag of twee meer dan waard. Eric Min bracht heel wat dagen in de Koninklijke Bibliotheek door in een cocon van stilte. Het leverde hem de basis op van een biografie die leest als een roman met noten. Leesplezier verzekerd. Alle dramatiek is in Riks en Nels verhaal aanwezig: passie, armoede, doorzettingskracht, jaloezie, financieel bedrog, oorlog, roem, ziekte, doodstrijd, hoop, het te vroege einde.

Eric Min vult Nels hoofdstem aan met een polyfonie aan tegenstemmen. Ze staan te dringen om hun verhaal te doen: de Mechelse mentor Theo Blickx, de kunstbroeder Jules Elslander, de schrijver Ary Delen, de dichter Jan van Nijlen, de dichter-criticus Karel van de Woestijne en vele andere bijrolletjes. Min roept om stilte en laat hen als een ervaren regisseur aan het woord. Een hele krachttoer: al dat geschreven materiaal samenbrengen tot een leesbare, wat zeg ik, leesgrage compositie van een dikke vierhonderd pagina's. Van vergezicht tot close-up. De tegenstemmen nuanceren, spreken Nel hier en daar tegen, geven bovenal reliëf aan haar geautoriseerde verhaal.

"Ich habe nichts zu sagen. Nur zu zeigen." Eric Min eigent zich Walter Benjamins methode voor *Passagenwerk* toe. Als biografie wil hij achter de coulissen verdwijnen en het rijke materiaal zoveel mogelijk voor zichzelf laten spreken. Hier en daar kan hij het niet laten om met een oneliner tussenbeide te komen. Woorden van afkeuring ("Het zal wel"), twijfel aan Nels versie ("Is het zo gegaan? Het is weinig waarschijnlijk") én instemming.

In de tekeningen ging het kunstenaarsstel tot het uiterste; gaf het zich helemaal bloot. Karel van de Woestijne zingt vroeg de lof van de tekenaar Wouters, bekijkt de schetsen als de ultieme psychologische portretten: "Zij ondergaan vaak, misschien juist door hunne vlugheid, eene vervorming, die onwillekeurig den vorm aangeven van Wouters' verbeelding. Zij hebben iets plebejisch, iets aangedikts, weleens iets vulgairs dat het karakter ervan verhoogt. Doch dat vulgaire houdt een gratie in, eene lenigheid, eene grillige fijnheid zelfs, die beletten dat het aesthetisch

leelijk zou worden. (...) Ja, het is in die tekeningen dat ik Wouters, die zich trouwens niet placht te verbergen achter aangeleerde gemanierdheid, het best en op zijn best terugvind." Eric Min wil niets zeggen, maar zit achter de schrijftafel enthousiast te knikken. Hij tikt kort en krachtig: "Hoe juist kan een portret zijn."

Je zou wensen dat de biografie meer van zich had laten horen. Zoals in zijn woord vooraf waarin hij zich in de slotalinea nog even helemaal mag laten gaan. "Misschien wil Wouters' onaffe, onbegonnen werk gelezen worden als de witregels van een gedicht. Misschien moeten we ernaar kijken als naar de stukjes canvas die zijn ongeduldige penseel onbeschilderd heeft gelaten, als naar het blanke vel papier waarop de merel naar hartenlust kan rondfladderen. Daar komt zijn geliefde licht naar binnen: in clair-obscur of onmatig laaiend, teder of in hoogglans, onvermengd en ontvlambaar maar altijd genadig. Niet zijn verhaal is de zin van dit boek, maar ons mateloze kijken." Mooi, mooi, mooi.

Kijken dus. Het geheim van Riks oeuvre schuilt in het tekenen, in de schetsende beeldhouw- en schilderijstijl. Als beeldhouwer maakte Rik al in 1906 zijn eerste voldragen werk: *Dromerij*, begonnen als een eerste naakte danseres. Als schilder beleefde Wouters pas zes jaar later zijn wonderjaar. Vanwaar toch dat verschil in snelheid? Wat droeg zoal bij tot de ultieme vonk? Zulke vragen stelt Min niet, althans niet expliciet. Ergens in 1911 heeft Wouters zich als complete kunstenaar gevonden; ik vermoed terwijl hij al beeldhouwend de laatste rechte lijn inzet voor zijn meesterwerk, *Het zotte geweld*. Voor de beelden liep Nel in haar nakie door het huis. Opvallend: naakte geschilderde Nellen maakte Rik nauwelijks. In de welbekende strandstoel ligt ze open en bloot uit te puffen van een poseersessie. De tip van haar rechterbeen op de grond, haar linkerbeen gebogen in de lucht. Rik legt haar houding in enkele rake trekken vast. (De tekening krijgt u achter de stofwikkel te zien.) Eric Min: "Gulzig kijkt Rik toe terwijl zijn potlood over het papier krast en Nels vege lijf in snelle lijnen neerzet – elke tekening is een 'origine du monde' op de wijze van Courbet, maar met een levensgroot verschil: Nel kijkt terug. Zij wil gezien worden maar ook kijken – uitdagend, speels, afwachtend. Haar lichaam, dat nooit een kind heeft gebaard, is het begin en het einde van alles."

Hoe raak kan een omschrijving zijn. Hier naderen we de kern.

Als biograaf stelt Eric Min zich bescheiden, naar mijn gevoel al te bescheiden, op. Zijn terughoudende werkwijze brengt enkele minpuntjes met zich mee. Aan aanvullende mondelinge overlevering, bijkomend onderzoek of een aandachtige studie van het oeuvre waagt hij zich niet of nauwelijks. Zijn biografie is niet het resultaat van jarenlang onderzoek van de werken, het is een papieren compositie door een gepassioneerde liefhebber, geen leeseditie van een proefschrift. Op basis van nader onderzoek vallen er in ieder geval nog enkele pertinente fouten recht te zetten: dateringen en situeringen bijvoorbeeld. Mins aanpak heeft nog een tweede nadeel. Wie niet of nauwelijks schreef, is in zijn biografie minder prominent gebleven. Ferdinand Schirren bijvoorbeeld, met wie Nel iets gehad zou hebben en voor wie ze ook na haar huwelijk model stond. Schirren is die andere hoofdrolspeler van wat het Brabants fauvisme is gaan heten. Min brengt die lacune in Nels geschriften – Schirren als de grote afwezige – onrechtstreeks aan het licht via de dagboeken van graaf Jacques de Lalaing, voor wie Nel in 1906 model stond. Van Riks jeugdvriend Ernest Wijnants (Nante) en boezemvriend Edgard Tytgat (alias Klache) zijn geen brieven, dagboeken of memoires bewaard. De Neste was net als Rik veeleer een doener en een prater dan een schrijver. Zo krijgen twee van Riks beste vrienden heel wat minder pagina's toebedeeld dan de zelfingenomen auteur Ary Delen.

Iets gelijkaardigs geldt voor het kunstenaarsstel. Het open, onverzettelijke karakter van Nel komt met al haar sterktes en onhebbelijkheden in deze dubbelbiografie sterker uit de verf dan de ongecompliceerde, ietwat naïeve harde werker Rik, die slechts een handvol brieven naliet. Nel geeft zich als model, maar cijfert zich niet zomaar voor de kunst van haar Rik weg. Als het pas getrouwde stel helemaal op droog zaad zit en bij “vaderlief” in Mechelen moet gaan inwonen, schrijft ze: “Ik wil niet gecommandeerd worden, desnoods moet Rik het maar zijn die werk zoekt.” Ze hangt in haar brieven de arme luis uit, hengelt voortdurend naar geld maar geeft hun schaarse spaarcentjes graag uit aan snoeprisjes. In haar eentje trekt ze twee keer naar Parijs en een keer naar Keulen, terwijl haar Rik er thuis zo naar hunkert om de doeken van

Cézanne en Van Gogh in het echt te zien. In de romanversie van hun leven laat het personage Nel haar Rik al op de dag van de eerste kus zeggen: “Mijn lieve, Moeke, vanavond voel ik dat mijn leven van jou is, maar betrouw er niet op, want vanaf morgen zal je reeds een gezworen rivale hebben: de kunst!”

Het leven en de kunst van Rik moeten we voortaan ook losser van Nels vertelsels zien te beschermen. Eric Min slaagt er al bij al goed in om uit de ban te blijven van een al te aanhalige Nel. De avonturen van Rik Wouters heeft hij in de breedte en met de nodige betrokkenheid en afstand in kaart gebracht. Min heeft de vent en de mythe van elkaar losgeweekt. Zijn boek spoort aan tot nader onderzoek, laat Rik Wouters leven. Aan het werk.

KURT DE BOODT

ERIC MIN, *Rik Wouters. Een biografie*, De Bezige Bij
Antwerpen, 2011, 504 p.